

Sűrű, halálos esszencia

MOHAI V. LAJOS: *A KANIZSAI HIDEGHÁZ*

Mohai V. Lajost a magyar irodalmi köztudat (ha van ilyen) elsősorban irodalomtörténeuszként, illetve esszéistaként tarthatta számon. A szerzőnek számos gyűjteményes kötete jelent már meg, melyek nagy írók nagy műveihez (vagy kevésbé ismert írók izgalmas műveihez) készült reflexiókat, esszéket, illetve tanulmányokat tartalmaznak. Készült ezeken kívül két prózakötet is, a 2010-ben kiadott *Az emlékezés melankóliája*, illetve a 2014-es *A bátyám hazavitte a halált*, melyek az első kikapcsolások voltak a széppróza felé. Regényíróként mindeddig azonban nem ismerhettük Mohait, márpedig könnyen hozzáférhető adat, hogy hatvanon túli alkotóról beszélünk. Most, *A kanizsai Hidegház* című írás (vagy ahogy szerzője nevezi: kézirat) azonban egyértelműen szépprózaként, önéletrajzi háttérétől természetesen a legkevésbé sem eltekinthetően mégiscsak fikcióként tárul elénk.

Meglehetősen ritka az irodalomtörténetben, hogy egy író 67 évesen debütáljon, ekkor jelenjen meg az első – átmenetileg most nevezzük így – regénye. Persze semmi sem példa nélkül való. A 21. századi magyar irodalomban volt már egy meghökkentően kései szépírói tűzkereszttség: az addig elsősorban lírikusként számontartott Oravecz Imre – talán mondható: teljesen váratlanul – jóval hatvan fölött egy különleges regénytrilógiával lepte meg a magyar irodalmi életet. Oravecz sem írt az *Ondrok gödre* megjelenéséig regényt, csak néhány kisprózai, főleg a publicisztikai írásából összeállított kötettel hívta föl magára a figyelmet. Az elkészült mű mégis nemcsak hogy kiforrott prózaírói hangon szólalt meg, hanem egyenesen innovatívnak is mutatkozott – felszíni konzervatívizmusa, az elbeszéléstechnikai kísérletezések tüntető hiánya ellenére is. Vajon továbbvihető-e a párhuzam Oravecz és Mohai között, vagy az teljességgel külsőleges, egy kései műfaji váltás két nagyon különböző, egymásnak semmit sem mondó dokumentuma?

Nem is olyan evidensen könnyű (nemmel) megválaszolni ezt a kérdést. Oravecz műve minden önéletrajzi vonatkozása ellenére, helyszíneinek aprólékos leírása által referenciális beazonosíthatóságától függetlenül egyértelműen regény, fikció. Mohai *Hidegháza* esetén a valóságvonatkozások sokkal közvetlenebbek, és bár természetesen az elbeszélő sohasem azonosítható egészen a valós szerzővel, ennek az azonosításnak itt sokkal több támasza van, mint *A rög gyermekei* trilógiájában. Másfelől az a kérdés is fölmerülhet, hogy tágasságában, értékében, mélységében összemérhető-e egyáltalán a két mű. Oraveczé egy egész világ, benne a Monarchia-kori Magyarország megannyi társadalmi problémájával, a vidéki élet átalakulásának részletes, plasztikus leírásaival, sok minitörténettel, emlékezetes alakokkal. Ehhez képest Mohai kézírata szűkösnak, monologikusnak, kevésbé epikusnak, ellírizáltnak és magánjellegűnek tűnhet. Kiállhatja-e az összehasonlítást ez a kézirat egy olyan remekművel, mint Oraveczé? Látszólag nem. Jobban megnézve a szövegvilágot azonban ítéletünk elbizonytalanodik. Dolgozatomban igyekszem fölteni, miért is lehet bizonyos szempontból méltó párnak nevezni ezt az első pillantásra nagyon különböző szövegvilágot.

Az olvasó legfontosabb benyomása *A kanizsai Hidegházzal* való találkozáskor alighanem az lehet, hogy ez a szöveg össze van sűrítve. Mintha egy több ezer oldalas íráshalmazból lenne kiszűrve az a mintegy kétszáz oldal, mely a kötetet kiteszi. Hogy miért keletkezik ez a benyomás, azt kár volna szövegen kívüli érvekkel elcsapni, hogy tudniillik a szerző több helyen is elmondta, a könyv csakugyan így készült. Vannak belső markerei is a sűrítettségnek [illetve elsősorban azok vannak]. Az egyik ilyen a kihagyásosság. Az egyes történetek vagy inkább történetszálak megszakítottságukkal, olykor töredékességükkel tüntetnek. Ez a megszakítottság egyfajta balladai homályba vonja az eseményeket, tökéletesen adekvát háttérrel biztosítva az elbeszélés tragikumába hajlító hangvételének. A töredékesség a szöveg tagolásában is megjelenik. Nemcsak regény vagy fikciós mű esetében, de bármilyen könyvet olvasva is szokatlan módon van széttagolva az írás sok-sok apró részre, fejezetre. Az alig kétszáz oldalas kötet a bevezetésen kívül nyolc nagyobb fejezetből áll, és a fejezetek fele sok kisebb alrészre bomlik, melyek közül némelyik egy egész oldalt sem tesz ki. [A legrövidebb „rész” mindössze három sor, mely *A fiú rajza a Teleki utcai általánosban* címet viseli. Eleve elgondolkodtató, milyen poétikai okai lehetnek annak, hogy az ilyen rövid darabokat is címmel látta el a szerző.] Vajon mit fejez ki ez a széttöredezettség? Értelmezni persze mindenki másképpen értelmezhet egy ilyen írói eljárást. Számomra a szöveg testének ez a fizikai értelemben is megnyilvánuló széttördelése a kihagyásosság, balladisztikus és sűrítettség érzetét fokozza. Egy-egy apró részletnek lehetne még folytatása, továbbírható volna, de a szünethagyás nyitottabbá, sejtelmesebbé, bizonyos értelemben líraibbá teszi a kéziratot.

A benyomást, hogy itt egy nagy szöveghalmaz sűrítményét, esszenciáját kapjuk, alighanem az egyes részletek műfaji változatossága is erősíti. Már a bevezetésben is említi a szerző [aki ott még talán inkább szerző, mint elbeszélő], hogy a szövegalkotás első szakaszában készült esszéisztikus betétek segítségére voltak a megírásban. „Az esszéisztikus betétek mankót jelentettek fogalmazás közben, viszonylagos biztonságot adtak még akkor is, ha éreztem, hogy ideiglenes megoldások, és nehézkessé válik a szöveg velük, úgyhogy ezeket a hevenyészett betoldásokat ritkítottam.” [Mielőtt továbblépnénk az értelmezésben: eleve meglehetősen szokatlan ilyen szerzői kiszólás egy fikciós szövegben, még ha itt „bevezetésről” van is szó, vagyis olyan paratextusról, amely akár különválasztható is lehet a szövegtesttől. Az eljárást elvileg aligha lehet a szöveg erényének tekinteni, hacsak egészen át nem írjuk azt a „fikciós szerződést”, melyet általában egy regény olvasásának megkezdése előtt kötünk. Meglátásom szerint itt okvetlenül meg kell tennünk ezt.] Természetesen korántsem példa nélkül való, hogy egy fikciós műben esszéisztikus részletek jelenjenek meg. A leghíresebb példa, egyszersmind ennek a regénytípusnak a legfontosabb darabja, sőt origója Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című hatalmas regénytrilógiája, amelyben az esszék olyannyira szervesülnek a történésekbe, hogy elválaszthatatlanná is válik egyik a másiktól: a gondolkodás és a történés egymásból fakad, egymást erősíti, ösztönzi. Hasonló a helyzet Mohainál, azzal a különbséggel, hogy a szövegtest széttördeltsége miatt egy-egy rész határozottabban elkülönül műfajilag is a többitől, vagyis elmondható, hogy vannak esszéisztikus[abb] és elbeszélő[bb] töredékek. Mindamellet egyes részeket tulajdonképpen még az epikai műnembe sem merném besorolni: vannak olyan részek [köztük a fent már említett *A fiú rajza a Teleki utcai általánosban*

című), amelyek nemcsak metaforikus értelemben líraiak, hanem csakugyan versek, és a helyes olvasási stratégia alighanem az, ha ezeket különálló (bár a szövegbe beleszervesülő) lírai betétekként olvassuk.

Fölmerül a kérdés, hogy ahol ilyen mértékű a heterogenitás, ott létezik-e egységesség, avagy másképp fogalmazva: van-e egyáltalán, ami összetartja ezt a sok töredéket? Beszélhetünk-e koherens, összefüggő műről, vagy széthull az egész darabokra? Megvan-e az olvasóban az egészlegesség, regényszerűség, elkészültség érzete, vagy a szöveg inkább nyomasztó hiányjeleket hagy maga után?

A magam részéről három olyan „ragasztót” érzek a műben, amely nem engedi szétesni azt. Egy tematikus, egy nyelvi és egy szerkezeti. Kezdjük a tematikussal. A könyv témája Nagykanizsa. De nem egy akármilyen Nagykanizsa, hanem egy egészen konkrét: a hatvanas-hetvenes évek Nagykanizsája, azon belül is elsősorban a Rózsa utca, ahol az elbeszélő felnövekedett, és ahonnan emlékeit, történeteit, világról való tudását magával hozta. Ez a téma olyan erősen jelen van minden egyes kis töredékben, hogy elképzelhetetlennek hat, hogy bármelyik részletnek ne legyen köze ehhez a Kanizsához, még ha a részletnek esetleg nem is ott van a helyszíne. A hely mint a történetet alapvetően szervező elem különösen rokonítja a művet Oraveczével, ahol Szajla mindennek az alfája és ómegája, kezdete és vége, értelme, centruma. E tekintetben pedig nem is csupán *A rög gyermekei* juthat eszünkbe, hanem jóformán az egész Oravecz-életmű is, amelyben Szajla mint hely mind a műfaji és műnemi határokon átnyúlva marad meghatározó alapmetafora, mind a fikció és nem-fikció határait képes elmosni.

A másik „ragasztó”, mint írtam, nyelvi. Mert bár műfajilag, elbeszéléstechnikai szempontból különböznek a szövegrészletek, a megszólalás modalitása, hangvétele valójában nagyon is egységes. Főntebb a balladisztikusságot mint alapvető jellemzőt a töredékesség kapcsán említettem. A balladisztikusság azonban a mondatok szintjén is jelen van. A leírások ugyan többnyire plasztikusak, pontosak, referenciálisan azonosíthatók, olykor fényképszerűek, de a hozzájuk való elbeszélői viszony egy tragédiát kívülről szemlélő kislfiúé. Hiányzik az a fajta „lehetett volna másképpen is” érzet, ami a fikciós szövegeknek leggyakrabban sajátja. Itt semmi sem „lehetett volna másképpen”, a leírások egyfajta sorsszerűséget fejeznek ki, a szemlélő mindig passzív, de nem is olyan értelemben, hogy „elszenvedő”, inkább úgy, hogy „csodálkozó”. Ez az attitűd valamennyi műfajú részletben tetten érhető, mintegy a sorsszerűséget, megváltoztathatatlanúságot, a leírtaknak való engedelmisséget, egyfajta sajátos alázatot közvetít.

A szerkezet is erősíti azt a benyomást, hogy a szövegvilág csak így, ilyen sorrendben, ilyen eszközökkel, ilyen módon volt összerakható. Bár nincsen „egyetlen” történet, de ami van, a sok kis történetecske, avagy inkább kép, emlék és leírás egy irányba tart: a Hidegház, a temető, a halál felé. A könyv szerzője kiválóan ismeri Kosztolányit, és tőle is tudhatta, hogy egy kötet csúcspontját a végére, de nem a legvégére kell helyezni. *A kanizsai Hidegház* című VI. fejezetet követi még kettő, amolyan lecsengető, illetve epilógusszerű rész, hasonlóképpen ahhoz, hogy Édes Anna gyilkossága után meghallgathatjuk még a tárgyalást; Novák Antal öngyilkossága után a róla szóló beszélgetéseket és szellemidézést; vagy a *Számadás* kötetben a *Hajnali részegség* csúcspontja után a szintén nagyszerű, de minden értelemben kisebb lélegzetű *Ének a Semmiről*. A kötetnek tehát van egy határozottan kivehető szerkezeti íve, még

ha ezt nem is egy epikus történet egysége, hanem hangulati és tematikus elemek biztosítják; a szöveg a meghalás, haldoklás képeivel éri el tetőpontját.

És talán ez az, vagyis a haldoklás, ami olyan súlyossá tesz minden apróságot a könyvben, legyen az egy külvárosi kisbolt hétköznapi élete, vagy a szenesek mindennapi, embert próbáló munkája. Kanizsa minden értelemben haldoklik a kötet lapjain, hiszen mindaz, ami benne a hatvanas években felcseperedő gyermek számára szeretetreméltó volt, elmúlt. Ennek az általános, haláltól súlyossá tett hangulatnak – melyet a balladisztikusság, a sorsszerűség folyamatos jelenvalósága egyre erősít – jelenti kiteljesedését a szülők, illetve a legközvetlenebb hozzátartozók haldoklása és halála. Ezek a leírások a kötet legmegrázóbb, legemlékezetesebb részletei. Talán azért is, mert az olvasó belátja, megérti az egész céltalanságát, értelmetlenségét. Az emberi törekvések utolsó állomása végülis egy Hidegház.

Mohai V. Lajos könyve nem nevezhető „regénynek”, hiszen hiányoznak belőle azok az epikus történetszálak, amelyekkel a regényolvasói várakozásokat kielégíthetné. Úgy vélem, más stratégiával kell hozzáállnunk az olvasásához, csakúgy, mint egy város és egy benne élő ember emlékeinek „kézirataihoz”, és ha így teszünk, megnyílik előttünk sajátos, szomorú, szaggatott szépsége. A szerző tudatosan törekedett a kötet terjedelmét szűkre szabni, és ezzel valami sűrűn folyó anyagot hozott létre, mely irodalmunkat különös új színnel gazdagítja. Ha nem is pont úgy, mint Oravecz köteté[i], *A kanizsai Hidegház* is annak példája, hogy a kései szavak is lehetnek nagyon meglepők és innovatívak. [Prae]

BODROGI CSONGOR

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.